

Submitted: February 2016
Revised : May 2016
Accepted: May 2016

TÜRKÇEYİ İYİ BİLMİYEN YA DA YENİ ÖĞRENEN BİREYLERİN MECAZLARI ANLAMADA KARŞILAŞTIKLARI GÜÇLÜKLER*

M. Fatih ALKAYIŞ**

Özet

Bu çalışmada; ana dili Türkçe olmayan ve Türkçeyi yeni öğrenen bireylerin Türkçenin anlam derinliklerini algılayamamalarından, gerçek anlamdan mecaz anlama geçememelerinden kaynaklanan durumlar, ağırlıklı olarak deyimler ve kalıp sözler üzerinden ele alınacaktır. Konuyla ilgili örnekler, yeri geldiğinde mizahî yeri geldiğinde şaşırtıcı bir dil ve üslupla verilecektir. Bir dilde kullanılan sözlerde, toplumun hayat seyrine bağlı olarak, zaman içinde çeşitli anlam değişimleri görülür. Deyimler, kalıp sözler, atasözleri, ikilemeler vb. Türkçede anlam derinliğine sahip dil malzemeleridir. Türkçe öğrenimi hem öğrenim hayatının, hem günlük hayatın, hem de çalışma hayatının temel kaynağıdır. Türkçeyi güzel konuşan bir kişinin insanlara etkisi daha güçlüdür. Anlatıma güç katan mecazlar, bir dili konuşan toplumun dünya görüşünü, gelenek, görenek ve inançlarını, düşünme biçimini, nükte ve buluşlarını ortaya koyar. Aynı zamanda dilin kendine özgü olan ve onu diğer dillerden ayıran yönünü oluşturur. Düşündürücü, ince ve derin anlamlı sözler herkes tarafından kolaylıkla anlaşılabilir ifadeler değildir. Espri kültürü ve anlama düzeyi gelişmemiş kişiler ile Türkçeyi öğrenmekte olan yabancıların mecazları anlama konusunda karşılaştıkları sorunların en büyük nedeni, bu sözlerdeki gerçek anlamın dikkate alınıp, işin mecazî boyutunun kavranamamasıdır.

Anahtar kelimeler: deyimler ve kalıp sözler, mecazlar, Türkçe öğrenimi, dilin kullanımı.

THE DIFFICULTIES ON UNDERSTANDING TURKISH LANGUAGE'S METAPHORS OF INDIVIDUALS WHO DO NOT SPEAK TURKISH LANGUAGE WELL OR NEW LEARNING

Abstract

In this article, the topics arising from the individuals with non-Turkish mother tongue and new-learners who can not understand meaning in depth and metaphors of Turkish language will be examined based heavily on idiomatic expressions and routine words. The examples of the topic will be explained in a humorous language or amazing language whichever fits best. Various meaning changes could be seen in the words of a language in time proportional to the level community life. Idiomatic expressions, routine words, proverbs and handiadyoins etc. are the language materials with deep meaning in Turkish. Turkish learning is the main source of learning life, daily life and working life in Turkey. A person, who can speak Turkish fluently, is more effective on other people. Metaphorical idioms, make explanations more statefull, give us world thoughts, traditions, thinking style, witty remarks of the people who use that language. At the same time, metaphorical idioms give us orginal characteristics of the language, and its difference than other languages. Meaningfull and metaphorical speaches are not easily understood by everyone. One of the biggest reasons preventing understanding metaphorical explanations by the people at lower levels of understanding Turkish and by the foreigners who are just learning Turkish, is thinking only first meaning of those words, rather than metaphorical meaning.

Keywords: Handiadyoin and idiomatic expressions, metaphors, Turkish learning, using language.

* Bu çalışma; 6-9 Temmuz 2004 tarihinde Malatya İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesinde düzenlenen XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı'nda sunulan bildiri özetinden ve sadece CD yoluyla çoğaltılmış (kitaba basılmamış) bildiri tam metninden hareketle genişletilerek makaleye dönüştürülmüştür.

** Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi TDE Bölümü, falkayis@adiyaman.edu.tr

GİRİŞ

Bu çalışmada; ana dili Türkçe olmayan ve Türkçeyi yeni öğrenen bireylerin Türkçenin anlam derinliklerini kavrayamamalarından, gerçek anlamdan mecaz anlama (bazen de yan anlamlara) geçememelerinden kaynaklanan durumlar, ağırlıklı olarak deyimler ve kalıp sözler üzerinden ele alınacaktır. Konuyla ilgili örnekler, yeri geldiğinde mizahî yeri geldiğinde şaşırtıcı bir dil ve üslupla verilecektir.

Öncelikle, Türkçede anlam derinliği taşıyan bazı söz birimlerini tanımlamakta yarar vardır:

Deyimler: Bir kavramı, bir durumu, ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğuna ya da tümcelere¹ denir.

Kalıp Sözler: Söz dizimi birimlerinin genelleşip yaygınlaşarak nedenliliğini yitirmesiyle ortaya çıkan ve tek bir sözlük birimi gibi algılanan söz öbeklerine veya cümlelere² denir.

Atasözleri: Atalarımızın, uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş özlü sözlere³ denir.

İkilemeler: Bir varlığı veya bir eylemi karşılamak üzere eş görevli iki sözün oluşturduğu söz öbeklerine⁴ denir.

Bir dilde kullanılan sözlerde, toplumun hayat seyrine bağlı olarak, zaman içinde çeşitli anlam değişimleri görülür. Çeşitli alanlarda bilgilenmelerin artması, sözlerin anlam alanlarının bölünmesine ve yeni adlarla isimlendirilmelerine, dolayısıyla anlam alanlarının komşu alanları da içine almasına yol açar.⁵

Yapı bakımından eklemeli, köken bakımından Ural - Altay dilleri ailesinin bir üyesi olan Türkçemiz⁶, yüzyıllardan beri geniş alanlarda kullanılagelmiş; bazen devlet yönetiminin desteğiyle öne çıkmış, bazen de siyasî gücün duyarsızlığı yüzünden geri plânda kalmıştır. Ancak Türkçe, karşılaşmış olduğu bütün olumsuz etkilere ve yabancı dillerin kuşatmasına rağmen, ayakta durmayı başarabilmiş ender dillerden biridir. Türkçe, dünyanın en zengin ve en mükemmel dillerinden biridir. Bu zenginlik, dilimizin uzun bir geçmişe, sınırsız sözcük türetme olanağına, yüksek bir anlatım gücüne ve bugün dünyanın dört bir yanında milyonlarca insan tarafından ana dili olarak kullanılmasına bağlanabilir.⁷

Türkçe öğrenimi hem öğrenim hayatının, hem günlük hayatın, hem de çalışma hayatının temel kaynağıdır. Türkçeyi güzel konuşan bir kişinin insanlara etkisi daha güçlüdür. Türkçeyi kullanma becerisi, iş hayatındaki başarıyı da artırır. İyi bir Türkçe öğrenimi görmüş insanların kitap okumaktan hoşlandıklarını, sanat hareketlerini izlediklerini ve hayattan zevk aldıklarını görürüz.⁸ Bu durum bizlere Türkçenin anlam derinliğini, sözdiziminde ortaya çıkan güçlü yapıyı ve mecazların Türkçede ne derece önemli yer tuttuğunu göstermektedir.

Bir ilgi ya da benzetme sonucu gerçek anlamından başka anlamda kullanılan sözlere mecaz denir.⁹ Bir dilde yer alan mecazların çokluğu, o dilin çeşitli bakımlardan gelişmiş olduğunu gösterir. Türkçede kullanılan sözlerin çoğunda mecazî bir yön bulunmaktadır. Atasözleri, deyimler, kalıp sözler, ikilemeler bunlardan bazılarıdır.¹⁰ Anlatıma güç katmak amacıyla kullanılan mecazlar, bir dili konuşan toplumun dünya görüşünü, gelenek, görenek ve inançlarını, düşünme biçimini, nükte ve buluşlarını ortaya koyar. Aynı zamanda dilin kendine özgü olan ve onu diğer dillerden ayıran yönünü oluşturur.

Düşündürücü, ince ve derin anlamlı sözler insanlar tarafından kolaylıkla anlaşılabilir ifadeler değildir. Espri kültürü ve anlama düzeyi gelişmemiş kişiler ile Türkçeyi öğrenmekte olan yabancıların mecazları anlama konusunda karşılaştıkları sorunların en büyük nedeni, bu sözlerdeki gerçek anlamın dikkate alınıp, işin mecazî

¹ bk. Aksoy, 1993: 52.

² bk. Karaağaç, Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü, 516.

³ bk. Aksoy, 1993: 37.

⁴ bk. Karaağaç, Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü, 486.

⁵ bk. Karaağaç, Anlam, 34. (Ayrıca, Karaağaç (s.33-35) anlam değişmelerinin nedenlerini “yer (coğrafya), zaman ve eksik öğrenme” başlıkları altında ele almıştır.)

⁶ Türkçenin dünya dilleri arasındaki yeri (yapısı ve kökeni) hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ergin, 1992; bk. Akar, 2014 ve çeşitli Türk Dili Tarihi/Gramer kitapları.

⁷ bk. Anlambilim, s.97-111; bk. Türkçenin Gücü, s.197-200. Türkçenin zenginliği ve yabancı diller karşısındaki durumu konularındaki bu ve benzeri açıklamalar Aksan’ın diğer eserlerinde de (Türkçenin Söz Varlığı, 1996; Her Yönüyle Dil, 2003; Türkiye Türkçesinin Dünü Bugünü Yarını, 2003 vb.) ilgili başlıklar altında ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

⁸ İyi bir Türkçe öğreniminin kişiye kazandırdıkları konusunda ayrıntılı bilgi için bk. Öz, 2001 (Ön Söz).

⁹ Mecaz kavramının tanımı için bk. Türkçe Sözlük, II, 1521 ve diğer Sözlüklerin ilgili maddeleri.

¹⁰ Bu çalışmada ele alınan örnekler ağırlıklı olarak deyimlerden ve kalıp sözlerden oluşmaktadır.

boyutunun kavranamamasıdır. Mecaz dikkate alınmadığında, söz konusu ifadenin gerçek anlamı insanlara şaşırtıcı gelmektedir.

İfadenin mecazî yönlerini düşünememekten kaynaklanan şaşırtıcı durumları aşağıda, alfabe sırasına göre, toplam yirmi adet örnek üzerinden yorumladık:¹¹ Bu yorumlar, Türkçeyi iyi bilmeyen veya yeni öğrenen bireylerin örnek cümlelerdeki mecazlara bakışlarını / yaklaşımlarını anlatmak için sıralanan tahmini düşüncelerdir.

Ağzını açıp gözünü yummak

Örnek cümle: *Vay be, adam açtı ağzını yumdu gözünü.*

Yorum: Adamın ağzı açık, gözü kapalı kaldı. Adam ne zaman eski hâline dönecek?

Ağzını aramak

Örnek cümle: *Hele sen yarın sabah onun ağzını ara, bakalım ne çıkacak?*

Yorum: Demek ki ağzında bir şey saklıyor.

Ağzını toplamak

Örnek cümle: *Lütfen ağzını topla, sana yakışmıyor.*

Yorum: Ağzı parçalanmamış mı ki ağzını toptasın?

Bağlamak

Örnek cümle: *Kızım bana şûbe müdürünü bağla!*

Yorum: Şûbe müdürünün ne suçu var ki adamı bağlasınlar?

Bir tane

Örnek cümle: *Ahmet bir tanedir, onunla gurur duyuyoruz.*

Yorum: İki tane olacak değil ya, her insan bir tanedir. Öyleyse herkesle gurur duyulabilir.

Çılgına dönmek

Örnek cümle: *Bana yapılan haksızlıktan sonra çılgına dönmüştüm.*

Yorum: Çılgına dönmeye ne gerek var, keşke duvara dönseydin.

Dağ başı

Örnek cümle: *Burası dağ başı mı, kimi korkutuyorsun?*

Yorum: Dağ başında vahşi hayvanlar var, insan bu yüzden korkuyor olmalı.

Fransız kalmak

Örnek cümle: *Biraz yaklaş, olaya Fransız kalma.*

Yorum: Uzak duranlar Fransız mı oluyor?

¹¹ İçerisinde mecaz ifadelerin geçtiği bu örnekler; günlük hayatta, radyo-televizyonlarda, iş veya arkadaş çevrelerinde sıkça duyulabilen sözlü dil ürünleridir. Bu örnekler üzerindeki yorumlar, tarafımıza aittir.

Gebe kalmak

Örnek cümle: *Kavga ettiğim patronum maaşıma zam yapınca kendisine gebe kaldım.*

Yorum: Patron ne kadar da ahlaksızmış...

Gökte ararken yerde bulmak

Örnek cümle: *Seni gökte ararken yerde buldum.*

Yorum: Adam uçuyor galiba.

İğneyle kuyu kazmak

Örnek cümle: *Yazık ya, adam iğneyle kuyu kazıyor.*

Yorum: Kuyu kazmanın daha kolay yolları var.

İpsiz

Örnek cümle: *O adam ipsizin biridir, hiçbir işe yaramaz.*

Yorum: Öyleyse yanına biraz ip alsın.

Kafayı oynatmak

Örnek cümle: *Adam sonunda kafayı oynattı.*

Yorum: İnsan kafasını hareket ettirebilir, bunun neresi garip?

Kaynanası sevmek

Örnek cümle: *Sofraya gel, kaynanan seviyormuş.*

Yorum: Ne alakası var, kaynanası tarafından sevilmeyenler yemek yemez mi?

Külahları değişmek

Örnek cümle: *Seninle külahları değişeceğiz!*

Yorum: Acaba eskidiği için mi külahları değiştiriyorlar?

Pişmiş aşı su katmak

Örnek cümle: *Sen de pişmiş aşı su katmışsın!*

Yorum: Sulu pilav yenir mi?

Sarı çizmeli Mehmet Ağa

Örnek cümle: *Borcunu en kısa zamanda ödeyecekmış... Sarı çizmeli Mehmet Ağa...*

Yorum: Sarı çizmeli Mehmet Ağa borcunu neden ödemiyor? Borcu çok olsa gerek.

Soyunmak

Örnek cümle: *Yönetim Kurulu üyeliğine soyunan arkadaşımız, sonunda muradına erdi.*

Yorum: Muradına ermek için soyunmak doğru mu?

Taş atmak

Örnek cümle: *Hey arkadaş, sabahtan beri bana taş atıyorsun.*

Yorum: Adamın bir tarafı kırılrsa ne olacak?

Tipi kayık

Örnek cümle: *Arkadaş, senin tipin kayık.*

Yorum: Demek ki bu adam denize düşse boğulmaz, çünkü tipi kayık.

SONUÇ

Mecazlar, toplumun hayal gücünün genişliğini ve anlam dünyasının derinliğini yansıtan düşünce ürünleridir. Bunların doğru olarak anlaşılabilmesi için toplumun kültürünün, yaşam biçiminin; his, duygu, düşünce, anlayış düzeyi ve hayat felsefesinin iyi kavranması gerekmektedir. Sonuçta, konuştuğu veya üzerinde çalıştığı dilin mecazlarını tanımayan birey, o dili tam anlamıyla öğrenmiş sayılmaz.

KAYNAKLAR

- Akar, A. (2014). *Türk Dili Tarihi*. Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Aksan, D. (1996). *Türkçenin Sözcük Varlığı*. Engin Yayınevi, Ankara.
- Aksan, D. (1999). *Anlambilim*. Engin Yayın Evi, Ankara.
- Aksan, D. (1999). *Türkçenin Gücü*. Bilgi Yayın Evi, Ankara.
- Aksan, D. (2003). *Türkiye Türkçesinin Dünü, Bugünü, Yarını*. Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Aksan, D. (2003). *Her Yönüyle Dil*. TDK Yayınları, Ankara.
- Aksoy, Ö. A. (1993). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1*. İnkılâp Yayınları, İstanbul.
- Ergin, M. (1992). *Türk Dil Bilgisi*. Bayrak Yayınları, 19. Baskı, İstanbul.
- Göker, O. (1997). *Uygulamalı Türkçe Bilgileri*. 3 cilt, MEB Yayınları, İstanbul.
- Karaağaç, G. (2013). *Anlam (Anlam Bilimi ve İletişim)*. Kesit Yayınları, İstanbul.
- Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. TDK Yayınları, Ankara.
- Oğuzkan, A. (2001). *Örneklerle Türkçe ve Kompozisyon Bilgileri*. MEB Yayınları, İstanbul.
- Öz, M. F. (2001). *Uygulamalı Türkçe Öğretimi*. Anı Yayıncılık, Ankara.
- Parlatır, İ. (2007). *Deyimler*. Yargı Yayınevi, Ankara.
- Türkçe Sözlük, (1998). TDK Yayınları, Ankara.
- XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı Bildiri Özetleri, (06-09 Temmuz 2004), Pegem A Yayıncılık – Ankara.